

חלק ג': מועדי העברת הכספים בעסקאות חיוב נדחה

החלטת הקבינט: הסדרת אופן העברת הכספים ממנפיק לסולק, כך שבעסקאות חיוב נדחה זיכוי הסולק יתבצע במועד קרוב ככל הניתן למועד ביצוע העסקה ולא יאוחר מ-3 ימים ממועד ביצוע העסקה.

9. הסדרי העברת הכספים

9.1. בעסקאות חיוב נדחה בישראל נהוג כיום הסדר בין מנפיקים לסולקים הפועל כדלהלן (להלן – "הסדר העברת כספים בחיוב נדחה"):

9.1.1. חשבונו של מחזיק הכרטיס מחויב במועד קבוע בחודש העוקב (המועד נבחר על ידי הלקוח, מתוך מספר מועדים אפשריים, בדרך כלל בסמוך למועד כניסת המשכורת).

9.1.2. המנפיק מעביר את הכסף לסולק במועד קבוע בחודש העוקב (שני לחודש, בחודש העוקב).

9.1.3. הסולק מעביר את הכסף לבית העסק במועד קבוע שנקבע בהסכם הסליקה, לרוב, כברירת המחדל, הכסף מועבר לבית העסק תוך 20 יום בממוצע ממועד ביצוע העסקה ע"י מחזיק הכרטיס¹⁷.

9.2. משמעות הסדר העברת הכספים בחיוב נדחה הינה שמחזיק הכרטיס מקבל בממוצע כ-17 ימי אשראי ללא ריבית ("תקופת גרייס") וכי עלות מימון תקופת הגרייס מושתת על בתי העסק. הסדר העברת הכספים בחיוב נדחה שתואר לעיל מייצר שתי תוצאות נלוות:

9.2.1. בתי עסק המעוניינים בהקדמת התקבול, פונים לקבלת מימון מחברות ניכיון, סולקים או בנקים. במלים אחרות, הקדמת התקבול לבית עסק שחפץ בכך, מהווה רכיב נוסף בעלויות, מעבר לעמלה שמשלם בית העסק בגין שירותי הסליקה.

9.2.2. סולק פוטנציאלי שאינו תאגיד בנקאי או תאגיד עזר בנקאי, יידרש להקצאת הון גדולה יותר בגין חשיפת אשראי למנפיקים, בין מועד ביצוע העסקה למועד העברת הכספים לידיו, לעומת מצב בו היה מקבל את הכספים מהמנפיק בסמוך למועד ביצוע העסקה.

9.3. מבדיקות מול הארגונים הבינלאומיים עולה כי ההסדר הנהוג בישראל חריג יחסית לפרקטיקה המקובלת בעולם, לפיה ההתחשבות בין מנפיק לסולק הינה יומית, בפער של עד שני ימי עסקים ממועד ביצוע העסקה בגין כל סוגי החיובים. יודגש כי:

9.3.1. במדינות בהן העמלה הצולבת נקבעת ע"י הארגונים הבינלאומיים, עלות מקורות המימון נכללת כרכיב בעמלה הצולבת.

9.3.2. בישראל עיקר העסקאות הינן עסקאות חיוב נדחה, שאינן נושאות ריבית (כולל עסקאות תשלומים המהוות כ-30% ממחזור העסקאות בכרטיסי חיוב), בעוד שבמדינות אחרות עיקר העסקאות מחולקות בין עסקאות חיוב מיידי ועסקאות אשראי (נושא ריבית), לעיתים עם תקופת "גרייס" ראשונית. ההסכמה של בית העסק לקבלת תשלום בחיוב נדחה, וכן לביצוע עסקאות תשלומים (על פני האפשרויות חיוב אחרות), יכולה לנבוע ממגוון שיקולים, כגון הגדלת מחזור המכירות או מתן מענה לתחרות בשוק.

¹⁷ ביום ה-2 לחודש בגין עסקאות שבוצעו במחצית הראשונה של החודש הקודם, וביום ה-8 לחודש, בגין העסקאות שבוצעו במחצית השניה של החודש הקודם. חלק מבתי העסק מזוכים במועדים אחרים.

9.3.3. להשלמת התמונה נציין כי לצד עסקאות חיוב נדחה, כרטיסי האשראי בישראל מאפשרים גם ביצוע "עסקאות קרדיט" בהן הלקוח מחוייב בריבית ממועד ביצוע העסקה ועד למועד פירעון התשלומים בגינה. בעסקאות אלה העברת הכספים מהמנפיק לסולק ומהסולק לבית העסק נעשית בדרך כלל בסמוך למועד ביצוע העסקה, כמקובל בעולם.

10. עיתוי ואופן ההתערבות

10.1. הסדר העברת הכספים בחיוב נדחה מעוגן בהסכם התפעולי בין חברות כרטיסי האשראי, שאושר בעבר על ידי הממונה על הגבלים עסקיים. הסדר זה מהווה חלק מההסכמה על העמלה הצולבת, אליה הגיעו רשות ההגבלים העסקיים וחברות כרטיסי האשראי בדצמבר 2011, הסכם שאושר בבית הדין להגבלים עסקיים, ותוקפו עד סוף שנת 2018. שינוי הסדר העברת הכספים בחיוב נדחה יכול אולי גם להשפיע על ההסכמות כאמור, באם יבוצע בעת הזו. לכך גם השלכות פוטנציאליות על לוחות הזמנים לביצוע השינוי המוצע.

10.2. שינוי הסדר העברת הכספים ממנפיק לסולק יכול להיעשות תוך פיצוי המנפיקים בעמלה הצולבת, או ללא פיצוי כאמור. להלן נציג התייחסות לתוצאות אפשריות של שינוי ההסדר, בשים לב לכך שההצעה שנכללה בהחלטת הקבינט מתייחסת לחיוב המנפיקים להעביר את הכספים בסמוך למועד ביצוע העסקה, אולם אינה מחייבת את הסולקים להעביר את הכספים באופן מיידי לבתי העסק.

11. קיצור מועדי ההתחשבות תוך פיצוי בעמלה הצולבת

11.1. נהוג לראות בעמלה הצולבת כרף תחתון לעמלת בית עסק, לכן קיים קושי להצדיק מהלך של העלאת עמלה צולבת, מבלי שקיימת ודאות שהחיסכון בעלויות המימון לבית העסק יועבר אליו במלואו. החלטה לשקף את עלויות המימון בעמלה הצולבת, תחייב אפוא, התערבות גם במועדי העברת התשלומים בין הסולקים לבתי העסק. לפיכך, אם יוחלט על שינוי הסדר העברת הכספים בחיוב נדחה תוך פיצוי מנפיקים בעמלה הצולבת, יש לכרוך העלאת העמלה הצולבת בקיצור מועד העברת הכספים גם מסולקים לבתי העסק.

11.2. השפעה על בתי העסק – ההצעה מבקשת כי עלויות הקדמת התשלום ממנפיק לסולק יושתו על בתי העסק, באמצעות הגדלת עמלת הסליקה, תוך שכספי הסליקה יועברו אליהם בזמן מוקדם יותר. השפעת מהלך זה אינה מבחינה בין בתי עסק שזקוקים לשירות הקדמת תשלום לכאלה שאינם זקוקים להקדמת תשלום (למשל, בגלל אספקה מאוחרת של מוצר או שירות, הימצאות בית העסק ביתרת זכות וכד'). לפיכך, המהלך צפוי להיטיב, לכאורה, עם בתי העסק שזקוקים להקדמת התשלום ולהרע את מצבם של בתי עסק שאינם זקוקים לכך¹⁸, שכן השקעות קצרות טווח ובסיכון נמוך של הכספים שהוקדמו צפויות להניב תשואה נמוכה משמעותית מהריבית הבין-בנקאית הגלומה בתוספת העמלה הצולבת. לפיכך, במבט משקי, אין כל ביטחון כי פתרון של העלאת העמלה הצולבת בתמורה להקדמת התשלום בהסדר העברת כספים בחיוב נדחה, יוביל לרווחה משקית כלשהי.

¹⁸ קיים קושי להעריך את שיעור בתי העסק הזקוקים להקדמה מהמחזור. נציין כי הערכת שוק הניכיון ודומיו (מקדמה והקדמה) עומדת על כ-30% מהמחזור.

11.3. סוגיות תחרותיות -

11.3.1. ככל שבית העסק יקבל את התקבולים בגין כל העסקאות שבוצעו ללא קשר לסוג הכרטיס, התמריץ שלו לאפלות בין כרטיסים שונים יקטן. אולם פער לא מבוטל בין העמלה שבית העסק משלם בעסקאות חיוב מיידי לעסקאות חיוב נדחה, עלול לגרום לבתי העסק להעדיף את החיוב המיידי.

11.3.2. כיום, הקדמת התשלום אינה מגולמת בעמלה הצולבת, ולכן יכול בית העסק לבחור האם להקדים את התשלום, באמצעות רכישת שירותי הקדמה, או לא לעשות זאת. השינוי המוצע משית עלות נוספת של הקדמת תשלום על כלל בתי העסק, כולל כאלה שאינם מעוניינים בהקדמה.

11.3.3. בהתייחס לעסקאות חיוב נדחה בתשלום אחד, המהלך המוצע מחליף מנגנון של תחרות בין בנקים, סולקים וחברות ניכיון בתחום הקדמת התשלומים, במנגנון הקדמה במחיר מפוקח. התערבות מסוג זה מוצדקת רק במקום בו קיימות עדויות מובהקות לכשל שוק, עדויות שלא נמצאו על דינו.

11.3.4. שוק הניכיון כולל גם שחקנים שאינם חברות כרטיסי האשראי. יכול וביטול שוק הניכיון לעסקאות בתשלום אחד, יגרום לייקור הוצאות וירידה בהכנסות של חברות הניכיון, ובכך להחלשת התחרות בשוק האשראי העסקי, במיוחד לבתי העסק הקטנים.

11.3.5. **שינוי הסדר העברת הכספים בחיוב נדחה צפוי גם ליצור חסם כניסה למנפיקים חדשים (שאינם בנקים או חברות כרטיסי אשראי) מאחר ועלויות המימון של אלו עשויות להיות גבוהות בהשוואה לבנקים גדולים וחברות כרטיסי האשראי (בהשוואה לעלות לסולקים, עלות למנפיקים תהיה גבוהה יותר, שכן סולקים ידרשו לרתק הון בשיעור של 0.2%*0.15% מהחשיפה, בעוד שמנפיק ידרש לגייס את מלוא הסכום).** בנוסף, הצורך בהעברת הכספים טרם חיוב מחזיק הכרטיס מייצר אתגרים ועלויות בתחום ניהול נזילות המנפיק.

11.4. סוגיות יישומיות - ניתן להצביע על מספר סוגיות יישומיות בנוגע לשינוי הסדר העברת הכספים בחיוב נדחה:

11.4.1. כיום העמלה הצולבת נקבעת בגישת העלות, באופן שאמור לשקף רכיבי עלות מסוימים של המנפיקים. עלות מקורות המימון של המנפיקים תלויה באופן ישיר בריבית הבין-בנקאית. הכללת עלות זו בנוסחת העמלה הצולבת עשויה לחייב יצירת מנגנון דינאמי של עדכון העמלה הצולבת, בעת שינוי בריבית הבין-בנקאית. למותר לציין כי קיימים הבדלים בעלויות הגיוס של הבנקים, בינם לבין עצמם, וכי ריבית בין-בנקאית אינה מייצגת בהכרח את עלות גיוס המקורות של חברות כרטיסי האשראי, ושל מנפיקים שאינם תאגידי עזר בנקאיים.

11.4.2. קיים קושי מתודולוגי מובנה במעבר מעמלות ניכיון דיפרנציאליות (שתלויות בסיכון בית העסק, והיקף הפעילות מולו וכד') לעמלה אחידה. ככל שהעמלה הצולבת לא תשקף בצורה מהימנה את עלות גיוס המקורות האפקטיביות של המנפיק, צפוי המנפיק לפנות אל מחזיקי הכרטיס, לשם השלמת הפער.

12. קיצור מועדי ההתחשבות ללא פיצוי בעמלה הצולבת

12.1. חלופה נוספת שנבחנה היא חיוב המנפיקים להעביר תשלומים לסולקים בתוך 3 ימים ממועד ביצוע העסקה, ללא פיצוי למנפיק בעמלה הצולבת וללא דרישה להעביר את הכספים במיידית לבית העסק. בחלופה זו נוצרת למנפיקים שאינם סולקים עלות נוספת¹⁹. עלות המימון המושתת על המנפיקים עשויה להוות חסם כניסה לשחקנים חדשים למגזר ההנפקה, בפרט למנפיקים שאינם קשורים לתאגידים בנקאיים. מאחר וכרטיס החיוב המיידית הינו מוצר בנקאי, משמעות הדבר, חשש מהקטנת היצע כרטיסי חיוב נדחה.

12.2. השפעה על מחזיקי כרטיסים - לא ניתן לשלול תרחיש בו המנפיקים ינסו להשית לפחות חלק מהעלות הנוספת הנובעת משינוי הסדר העברת הכספים בחיוב נדחה, על מחזיקי הכרטיס, באחת הדרכים הבאות ו/או שילוב ביניהן:

12.2.1. השתת עלות המימון הנוספת בריביות או בעמלות ממחזיקי הכרטיסים, לצד צמצום ההטבות למחזיקי הכרטיסים;

12.2.2. ביטול "תקופת הגרייס" (בפרט במצב בו נאסר על המנפיקים להגדיל את העמלות כדי לסבסד את עלות העברת הכסף באופן מיידית) – כך שמצבו של לקוח יושווה למצב הלקוח בעסקת קרדיט – חיוב בריבית מיום ביצוע העסקה ועד לגביית התשלום בפועל;

12.2.3. קיטון בהיצע כרטיסי חיוב נדחה, לטובת כרטיסי אשראי מתגלגל וכרטיסי חיוב מיידית – כך שכרטיס החיוב הנדחה יהפוך לכרטיס יוקרה ללקוחות מבוססים בלבד (מצב שקיים בפועל בחלק מהשווקים שבדקנו) ותוך פגיעה בהיצע עסקאות התשלומים המהוות כיום כ-30% ממחזור העסקאות המקומי בכרטיסי חיוב. יכול והשתת עלויות לא תהיה אחידה, ולקוחות בעלי כוח מיקוח נמוך יותר יישאו בעיקר תוספת העלות הנובעת מהשינוי האמור.

12.3. **השתת עלויות מימון על מחזיקי כרטיס עלולה ליצור מעבר מאשראי זול יותר הניתן כיום לבתי העסק, לאשראי יקר יותר בו יחויבו מחזיקי הכרטיסים.** ככלל, ריבית גיוס הכספים של בתי העסק למימון "תקופת הגרייס" (למשל באמצעות קבלת מקדמות וניכיון מגובה שוברים) נמוכה לעין שיעור מהריבית בה מחויבים לקוחות בגין אשראי שניתן בכרטיסי האשראי²⁰. פערי ריבית אלו יכולים לנבוע מכך שלבתי העסק כוח מיקוח רב יותר מול נותני האשראי ותחליפי מימון רבים יותר. הסבר נוסף נעוץ בכך שאשראי צרכני הינו לרוב אשראי סולו ללא ביטחונות, בעוד שאשראי עסקי מגובה ברובו בשוברי עסקאות שמהווים מעין ערבות של המנפיק, וקיימת לסולק יכולת קיזוז מהשוברים שטרם שולמו לבית העסק. דומה שהפגיעה שתיווצר מהותית דווקא באוכלוסיות חלשות אצלן שימוש בחיוב נדחה חוסך עלויות מימון.

¹⁹ בהנחה שהריבית הבין-בנקאית עומדת על 1.0% והקדמת התשלום הינה ב-18 יום בממוצע, תוספת ההוצאה למנפיקים הינה בין 108 מ' ש"ח (בהנחה של עלות גיוס לפי ריבית בינבנקאית) ל-172 מ' ש"ח (בהנחה של עלות גיוס שגבוהה ב-0.6% מעל הריבית הבינבנקאית – הנחה סבירה יותר עבור תאגיד עזר). תוספת ההוצאה צפויה להיות גבוהה יותר עם עליה בריבית הבין-בנקאית. כך בהינתן ריבית של 3%, תוספת ההוצאה הצפויה הינה 321-384 מ' ש"ח. לשם השוואה, בשנת 2013 הסתכם הרווח לפני מס של חברות כרטיסי האשראי (מאוחד) ב-839 מיליון ש"ח.

²⁰ לדוגמה, על פי דוחות כספיים של חברת ישראלכרט לשנת 2013, ריבית ממוצעת על יתרת האשראי ממחזיקי כרטיס - 9.0%, לעומת ריבית ממוצעת מבתי העסק 4.0% (בעסקאות הקדמה, אשראי ופקטורינג).

- 12.4. ייקור עלות השימוש בכרטיסי חיוב נדחה עבור הצרכנים יתמרץ שימוש באמצעי תשלום אחרים, כגון מזומן וכרטיסי חיוב מיידים. ככל שקיימות אוכלוסיות ועסקאות בהן עסקת חיוב מיידית אינה מהווה תחליף קרוב לעסקת חיוב נדחה.
- 12.5. צמצום היצע עסקאות חיוב נדחה לטובת עסקאות חיוב מיידיות ועסקאות קרדיט עשוי להוביל לצמצום השימוש בעסקאות התשלומים. יש לתת את הדעת לפגיעה פוטנציאלית בפעילות העסקית של ענף המסחר והשירותים, עקב ירידה בהיקפי העסקאות כתוצאה מהעדר אפשרות אפקטיבית לבצע עסקאות תשלומים בשוק.
- 12.6. שינוי הסדר העברת הכספים בחיוב נדחה הינו כאמור במקטע שבין מנפיק לסולק, ואינו מחייב את הסולקים להעביר את הכספים מיידית לבתי העסק. גם אם יועבר הכסף מיידית מהסולק לבית העסק, הסולקים עשויים להציע עמלות בית עסק דיפרנציאליות שישקפו את עלויות הקדמת התשלום, הדומות לעלויות שנהוגות כיום (למעט במקרה שבו לא תועלה העמלה הצולבת בגין הקדמת התשלום בחיוב נדחה). בכך ימותן החיסכון הצפוי לבתי העסק מהקדמת מועדי העברת הכספים.

13. השפעה על דרישות ההון מסולקים

- 13.1. סולקים שיקבלו רישיון סליקה מבנק ישראל, בדומה לסולקים שהינם חברות כרטיסי האשראי, נדרשים לעמוד בהוראות מדידה והלימות הון (הוראות ניהול בנקאי תקן 201-211). אצל סולק שאינו עוסק במתן אשראי, עיקר הקצאת ההון בגין סיכון האשראי בנדבך הראשון נובעת מחשיפתו למנפיקים.
- בנוסף, פעילות הסליקה חשופה לסיכונים ייחודיים במצבים של כשל תמורה, הכחשת עסקה במסמך חסר או חדלות פירעון של בית העסק. גם חשיפות אלה מחייבות הקצאת הון מסולק, במסגרת הנדבך השני.
- 13.2. יודגש כי **המהלכים לקידום השימוש בעסקאות חיוב מיידיות צפויים להביא להפחתת דרישות ההון מסולקים**, עקב שינוי תמהיל העסקאות וקיצור מח"מ החשיפה למנפיקים.
- 13.3. ההשפעה של שינוי ההסדר להעברת הכספים בחיוב נדחה על דרישות ההון מסולק תלויה בתמהיל העסקאות של בתי העסק הקשורים עם אותו סולק. ככל שמשקל עסקאות התשלומים בבית העסק גבוה יותר, ההשפעה על דרישות ההון תהיה מתונה יותר. לפי אומדן גס, **שינוי בהסדר להעברת הכספים בחיוב נדחה צפוי להקטין את דרישות ההון מסולקים בנדבך הראשון ב-49-55% בממוצע**²¹.
- 13.4. חוק כרטיסי חיוב, התשמ"ו – 1986 (להלן – החוק) מפרט את העילות החוקיות לביטול עסקה עקב חדלות פירעון של בית העסק, והחזר החיוב למחזיק הכרטיס במצבי כשל תמורה מלא והכחשת עסקה. במצבים אלו, אם ישתנה הסדר העברת הכספים בחיוב נדחה, והמנפיק יידרש להעביר את הכסף לסולק מבלי שהגיע מועד חיוב מחזיק הכרטיס בגין העסקה, המנפיק יכול יהיה להיות חשוף לדרישת לקוח שטרם חויב בגין העסקה לעצור את חיוביו. המנפיק כאמור העביר כבר את הכסף לסולק, וזה לבית העסק, בעוד שהלקוח טרם חויב בתשלום.

²¹ הקצאת ההון לאחר השינוי בהסדר העברת התשלומים הוערכה ב-2 שיטות: שיטה א' – הקצאת הון בגין יתרת חשיפה השווה למחזור סליקה ממוצע לתקופה של יומיים (משקף פרק הזמן מאישור העסקה עד העברת הכספים לסולק), בתוספת 30% מיתרת החייבים בגין פעילות בכרטיסי האשראי (משקף את נתח העסקאות בתשלומים). שיטה ב' – הקצאת הון בגין יתרה השווה למחזור ממוצע ל-18 יום (משקף הקדמת זרם התשלומים ב-18 יום בממוצע).

כמו כן, המנפיק מחויב להשיב את סכום החיוב ללקוח אם זה הודיע לו בתוך 30 יום ממועד ביצוע העסקה במסמך חסר, כי לא ביצע את העסקה, או שפרטי המסמך הושלמו שלא בסכום בו התחייב הלקוח.

במצבים שתוארו לעיל, המנפיק פונה לסולק והסולק לבית העסק, לשם השבת הכספים. במקרה שלא ניתן להיפרע מבית העסק - הסולק נדרש לשאת בעלות זו. בהסדר העברת הכספים בחיוב נדחה הקיים כיום, העברת התמורה מהמנפיק נעשית ככלל אחרי מועד חיוב חשבון מחזיק הכרטיס, עובדה המצמצמת מהותית את החשיפה של הסולק/המנפיק במצבים של ביטול עסקה או החזר חיוב שתוארו לעיל.

העברת הכספים ממנפיק לסולק, טרם חיוב מחזיק הכרטיס, צפויה להוביל לגידול בחשיפת הסולק/המנפיק בהשוואה להסדר העברת הכספים בחיוב נדחה הקיים כיום.

14. השפעה על הסיכון בו נושא מחזיק הכרטיס

14.1. סעיף 10א לחוק כרטיסי חיוב, התשמ"ו – 1986 מספק למחזיק הכרטיס הגנה ממצב בו המוצר שנרכש בעסקה בכרטיס חיוב ולא סופק (כשל תמורה מלא), אולם הגנה זו אינה חלה על עסקה בתשלום אחד, שהספק (בית עסק) קיבל את מלוא תמורתה טרם הודעת הלקוח, ומי שנתן לספק אשראי בשל אותה עסקה אינו יכול להיפרע מהספק בדרך של קיזוז.

14.2. שינוי ההסדר להעברת הכספים בחיוב נדחה המחייב העברת הכספים ממנפיק לסולק לפני חיוב מחזיק הכרטיס, עלול לצמצם את ההגנה הצרכנית שמקנה החוק למחזיק הכרטיס, שכן במקרה של ביטול עסקה בשל כישלון תמורה מלא או בשל חדלות פירעון של בית העסק, המנפיק לא יכול לעצור את התשלום (שכבר עבר) והתמודדות הלקוח (מחזיק הכרטיס) תהיה מול בית העסק ישירות. הקטנת ההגנה הצרכנית עלולה לפגוע באמון הציבור בכרטיסי החיוב.

לסיכום, לשינוי ההסדר להעברת הכספים בחיוב נדחה יתרונות וחסרונות. יתרונותיו הם בכך שהוא עשוי להקטין עלויות מימון של חלק מבתי העסק, ולהקל בדרישות ההון מסולקים חדשים. חסרונותיו הם, חשש מהוספת חסמי כניסה למנפיקים חדשים ולפגיעה בניכיון חוץ-בנקאי; חשש מפגיעה בהיצע מוצר החיוב הנדחה, או ייקור עלות השימוש בכרטיסי החיוב הנדחה באופן המתנגש עם יעדי הפחתת השימוש במזומן ולבסוף החלטה לשקף את העלות בעמלה הצולבת עלולה להשית עלות נוספת על בתי עסק שאינם זקוקים להקדמת התשלום.

המלצה: הצוות ממליץ ששינוי בהסדר העברת הכספים ממנפיק לסולק בעסקאות חיוב נדחה יעשה ללא שינוי בגובה העמלה הצולבת. כמו כן, מוצע לבצע את השינוי לאחר השגת תפוצה רחבה של כרטיסי חיוב מיידים, וכניסת סולק חדש למערך התשלומים. במקביל ראוי לבצע סקר לבדיקת טעמי הציבור בכל הקשור לשימוש באמצעי התשלום.